

Надійшла до редколегії 27.01.11

УДК 1 (091) (477)

Т. В. Лисоколенко

Слов'янський державний педагогічний університет

КОНЦЕПТ ВІРИ В АКАДЕМІЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ УКРАЇНИ XIX СТ.

Проведено аналіз творів П. Авсенєва, В. Карпова та І. Скворцова. Встановлено наявність особливих рефлексій при розумінні феномену віри, суть яких полягає не в запереченні цінності розуму людини в процесі пізнання, а у визнанні його обмеженості при намаганні збагнути тайни одкровення та проникнути в позарозумові сфери.

Ключові слова: віра, ірраціональне пізнання, розум, духовність, душа.

Проведен анализ работ П. Авсенева, В. Карпова и И. Скворцова. Установлено наличие особенных рефлексий при трактовании феномена веры, суть которых заключается не в отрицании ценности разума человека в процессе познания, а в признании его ограниченности при попытках постичь тайны откровения и проникнуть в трансцендентные сферы.

Ключевые слова: вера, иррациональное познание, разум, духовность, душа.

The thesis represents analysis of philosophical works by P. Avsenyev, V. Karpov and I. Skvortsov. The analysis revealed peculiar features in understanding the phenomenon of faith, which avoid the negation of the human mind's value in the process of cognition and establish the boundaries of the mind in order to see the enigma of revelation and transcend to the spheres beyond our thinking.

Keywords: faith, irrational cognition, mind, spirituality, soul.

XIX ст. для історії української філософії є суперечливим і цікавим, воно відрізняється поліфонічністю піднятих тем та уподобань. Це час кризи раціоналізму, коли поступово формується висновок, що ті ідеї та ідеали, які народились в лонах Просвітництва, не витримали випробування часом, оскільки виявилися неспроможними вдоволити запитів людини. У пошуках нових шляхів осягнення реальності, представники філософської думки звертаються до царини релігії, бо саме тут було можливим побудувати новий світогляд, який дозволяв би розкривати усю багатогранність складного життя почуттів людини. На теренах України розвитком цього напрямку історико-філософського знання займалися центри класичної академічної філософії – Київська духовна академія та Університет Святого Володимира. У цих навчальних закладах формується власна філософська традиція, що спирається на вчення церкви та за формою є наближеною до Середньовічної філософії Західної Європи. З одного боку, рамки релігійної літератури спрямовують філософське світобачення на людину «духовну», з іншого – можливість використання літератури Західної Європи сприяє поширенню різноманітних філософських течій. Не заперечуючи кантівського сумніву, академісти використовували його для пошуків духовної істини, збагачуючи православне бачення свідомості філософським осмисленням буття, щоб свободу та волю людини повернути до релігійних заповідей. Однією з головних стає проблема визначення місця віри в духовному житті людини.

Пошуки діячів української академічної філософії вже неодноразово виступали об'єктом дослідження вітчизняних вчених, серед яких треба виокремити розвідки А. Бичко, І. Бичка, А. Конверського, Н. Мозгової, М. Ткачук та ін. Але, зважаючи на те що, віра є основою української ментальності, звернення до релігійних творів українських академістів не втрачає своєї актуальності в плані поглиблення розуміння особливостей саме національної духовності.

Актуалізація діячами вітчизняної філософської думки XIX ст. теми віри як основної пізнавальної ознаки українського народу спирається на великий історичний досвід. Адже без глибинного розуміння та сприйняття змісту поняття віри не вбачалося можливим «прочитати» культурне підґрунтя «символічного мислення» в його історичному та сучасному вимірах. Віра виступає цінністю вищого порядку саме в пізнавальному контексті. Підтвердження цього положення ми знаходимо в Святій книзі християн – Біблії, де сама віра розглядається як те, що допомагає під час життєвих негараздів зберегти людині надію на краще. У християнстві віра дарується людині згори і до спілкування з Богом особа може наблизитись лише через «розкриття власного серця». Віра передбачає безпосередній, особистий контакт віруючого з Богом, вона ґрунтується на сприйнятті трансцендентного як реального.

В історичному контексті тема віри має глибоке коріння, апелювання до неї є звичайним явищем для багатьох філософів. Відрізняється лише саме розуміння і трактування цього феномена. Більшість філософів не протиставляють віру розуму. Про це свідчить форма об'єднання віри й знання (максима Августина Блаженного і Ансельма Кентерберійського «вірую, щоб зрозуміти»), позиція П. Абеляра «розумію, щоб увірувати». Аврелій Августин твердив, що походження віри вбачається у божій благодаті. Для цілісного осягнення сфер буття, переконував Августин, недостатньо лише розуму, повсякчасно необхідно спиратися на досвід попередників і сучасників, а особливо – на віру. «Якщо ми не можемо збагнути правди чистим розумом, то наше безсилля потребує підпори Святого Письма. ... Святе Письмо видалося мені тим більш гідним поваги і святої віри саме тому, що воно доступне кожному читачеві, але навіть при найпильнішому науковому розгляді зберігає свої тайни» [1, с. 90]. І хоча царина віри не збігається у Августина зі сферою розуму, між ними, на його думку, все ж не існує непрохідної межі. Врешті-решт віра стимулює і прокладає дорогу до розуміння. На основі віри складаються умови «узгодженого розуміння». Водночас без мислення розуму не може існувати і віра. З міркувань Августина виходило, що розум усе пояснює і виступає немов би основою для віри.

На сьогодні в історії філософії виокремлюють три групи теорій, які пояснюють сутність віри: 1) емоційні, які в основу розуміння віри кладуть почуття (Д. Юм, У. Джеймс та ін.); 2) інтелектуальні, де віра виступає творенням самого інтелекту (Дж. Мілль, Г. Гегель та ін.); 3) вольові, що визнають віру атрибутом волі (Р. Декарт, Й. Г. Фіхте і ін.).

Одним з найвідоміших професорів Київської духовної академії, який немалу увагу в філософських шуканнях приділяв вірі, був Іван Сковцов. Виходячи з позиції, що саме віра є фундаментом для розвитку сумнівів людської душі, І. Сковцов вважав її основою всього розумового розвитку. В останній лекції з філософії професор намагався висловити свої судження про гідність і значення тієї науки, дослідженню якої присвятив понад чверть століття. У цій роботі філософія, на думку автора, поставала як проста теорія людського розуму, що є лише наближеною до істини, але все ж не істина. Іван Сковцов пише про те, що «істина не є витвором однієї лише чистої думки нашої. Навпаки, вона насамперед є чимось даним для нас, тим, що лише пізнається, сприймається свідомістю... як добре і прекрасне, так і істину ми пізнаємо перш за все безпосереднім, вродженим відчуття істини. Це безпосереднє відчуття є вірою в загальному значенні. Віра складає першу природну форму нашого пізнання і служить основою всього нашого подальшого розумового розвитку» [6, с. 508]. І. Сковцов заявляє, що філософія має ґрунтуватися на вірі, вона не суперечить їй, спирається на неї й прагне через аналіз розумної природи людського духу, відкрити закладені у вірі основні

елементи істини, розкривши їх у ясних і точних поняттях. Проте, розмірковуював професор, людський розум не може зупинитися на цих початкових істинах, а прагне до повного і всебічного пізнання цілісності речей, повної досконалості істин. Та саме тут І. Сковорцов, поставивши питання про те, чи може розум людини досягти такої системи знання, яка б задовольняла його прагнення до істини, доходить негативного висновку. У своєму щоденнику професор зазначає, що «виявляти в усьому розум і в самій вірі (щоб не було ревності не по розуму) похвально, якщо розум цей має свої межі. Але коли він переступає свої межі і все, навіть таємниці віри, хоче пояснити і вивести з самих своїх начал, тоді він неминуче помилятися мусить і метатися всюди, як риба, викинута на сушу зі своєї рідної стихії» [3, с. 89].

Більшість релігійних мислителів XIX ст. співвідносили ідеї філософії з істинами Святого писання. І. Сковорцов також вважав, що релігія «поручається» за розум. Філософ активно вивчав спадщину І. Канта, який звертав увагу на те, що наш розум не є безмежним у власних можливостях і не може пізнати метафізичний світ. Український філософ був певен, що чим далі розум людини заходить у своїх пошуках, тим більше протиріч він породжує, тому що всі люди бажають одного, а кожний у власних розумових пошуках отримує різне. Йдучи за Кантом, Іван Сковорцов підпорядковував розум силі божого духу, де не у філософії, а в Ісуса Христа знаходиться мудрість мудрості, істинна філософія. Він допускав, що правильно розвинена філософія, яка виходить з віри та доходить до розуму людини, мусить знову повернутися до віри, в підвалини самої істини.

Таким чином, ми бачимо, що віра займає одне з головних місць у філософських шуканнях І. Сковорцова, на його переконання, вона «ніколи не витісняється, а завжди є необхідним началом людського життя» [3, с. 110].

Учень Івана Сковорцова Василь Карпов належав до мислителів, які пов'язували філософію з життям. Цей зв'язок, відображений в історії, котра показує найближчу залежність філософської науки від переконань людини, тобто від її віри. На його думку, філософія у всі часи й у всіх народів виникла на підвалинах релігії. Тому істинне любомудріє може бути лише там, де існує дійсна віра. Філософія у світоглядній системі В. Карпова узгоджувалася, з одного боку, із християнським віровченням, а з іншого – з душевними силами людини, що зосереджені в її віруваннях. Василю Карпову належить ідея про необхідність створення «оригінальної» національної філософії, яка б могла діяти між наставляннями релігії та політики, яка була б у змозі відкривати особливості природи людини й узгоджувати їх з умовами вітчизняного життя. У цьому випадку виголошується ідея, що філософія має національні відмінності, які залежать від особливостей народу, серед якого вона виникає. Отже, можна припустити, що даний представник академічної філософії, спираючись на особливості буття українського народу, на історичне минуле, що вплинуло на формування життєвих орієнтирів, вважав раціоналізм чужим світоглядом для земляків, апелюючи до його суперечності православній вірі.

Виступ проти раціоналізму В. Карпов будує на основі аналізу творів І. Канта, зазначаючи, що розум людини рветься на волю, і хотів би розірвати цю категоричну тканину, але І. Кант запевняє, що за межами цього безкінечного храму знаходиться невідомість, світ привидів, який заводять людей у примари. Найбільш суттєвою помилкою І. Канта було те, що він занижував роль почуттів у людському житті. Так, Василь Карпов, вочевидь апелював до поглядів німецького класика, в яких він стверджує: «Рассудок ничего не может созерцать, а чувства ничего не могут мыслить» [4, с. 90]. На відміну від І. Канта, український філософ був переконаний, що відчуття наповнюють людину незбагненою безмежністю, переповненою любов'ю Бога. У роботі професора «Вступ до філософії» предмет цієї науки визначається як «самопізнання і дослідження всього в цілому, як єдиного буття, переповненого розмаїттям життя та діяльності, тобто дослідження світу метафізичного, оскільки він є надчуттєвим та мислимим» [5, с. 32]. Василю Карпов, як і більшість релігійних філософів, вважав людину метафізичною істотою, тобто відносив її до сфери надчуттєвого, тому вона повинна прагнути до розкриття власного духу, який пізнати за допомогою об-

меженого розуму неможливо. Найбільш яскраво його позиція про значення віри для людини репрезентована у поглядах на розум і серце. Філософ розглядає ці категорії як ті, що розвиваються в людській душі, виступаючи органами віри, тобто розум і серце постають синтетичною основою віри, вони не протистоять одне одному, не поглинаються, а постійно між собою взаємодіють та доповнюються. Відповідний антропологічний синтетизм пов'язаний з упевненістю в тому, що головною проблематикою філософії повинна залишатися людина. Отже, у філософських шуканнях Василя Карпова відбувається розкриття значення віри як чинника розвитку душевних сил, її суттєве зближення з кордоцентричною лінією в українській філософській думці.

Власний погляд на значення віри в житті людини знаходимо у професора Київської духовної академії Петра Семеновича Авсенева. Його цікавили питання, пов'язані з дослідженням природи душі, питання про смерть і стани душі після смерті. У своїх філософських пошуках П. Авсенев звертається до ідей Платона, намагаючись синтезувати їх з вченнями німецьких містиків, передусім Я. Беме. Сутність віри розкривається академістом через аналіз проблем психологічної науки, яка вивчає складну будову життя душі людини заради того, щоб привести її до істинного самопізнання. Петро Авсенев у власних міркуваннях виходив з того, що філософія і психологія знаходяться у тісному зв'язку, оскільки більшість висновків останньої перевіряються саме через філософські ідеї: «Природа душі містить у собі ключ до розуміння питань про Бога та світ» [7, с. 2].

Вершиною філософських і психологічних думок є теологічні погляди П. Авсенева. Розглядаючи питання про взаємовплив між душею і тілом, душею та духом, філософ доходить висновку, що людина будовою власної духовної сутності являє собою сходинку тих сил, що підіймають її до Бога. Можливо, що саме цей шлях у Петра Авсенева сформувався під впливом німецьких містиків в особі Я. Беме, у якого знаходимо: «Я не восходил в Божество, ибо как человеку слабому мне и невозможно было это сделать; но Божество нисходило в меня» [2, с. 259]. І незважаючи на те, що шляхи наближення різні, ми маємо звернення в глибину, до Божественної безодні. Усі нескінченні поривання душі тільки у духові знаходять своє завершення і спокій. Здібності духу проявляються в двох сферах: трансцендентній, в якій дух сприймає в собі Божественне, та іманентній, яку дух супроводжує в душу.

Розглядаючи концепцію пізнання П. Авсенева, можна побачити, що значення розуму людини в процесі життєдіяльності не заперечується, але разом з цим наводиться думка, що розум здатен схоплювати лише видиме, зовнішню сторону явищ. Філософ говорить про те, що, окрім розумових переконань, існує ще й віра, яка хоч і поступається точністю, чіткістю та достовірністю інформації, але при цьому може ставати надзвичайно потужною силою, здатною перевершити будь-яку логічну необхідність. У курсі лекцій з психології Петро Авсенев пише: «Ніщо не може зрівнятися з силою впевненості релігійної віри, бо людина сама внутрішньо змінюється відповідно до того, у що вірить, релігійні переконання вкорінюються у всю сутність людини і укріплюються її моральними та сердечними інтересами» [7, с. 125].

Підсумовуючи можемо зазначити, що у дослідженнях таких представників академічної філософії, як І. Скворцов, В. Карпов, П. Авсенев, велику увагу приділено виявленню ролі почуттів і переживань у духовній сфері людини. Академісти виходили з того, що філософія, як наука, має ґрунтуватися на вірі людини, на силі Божій. Віра в їх філософських системах постала своєрідним світоглядним концептом, за допомогою якого здійснювалося духовно-теоретичне осягнення дійсності. Своєю діяльністю представники академічної філософії збагатили українську духовну культуру, вдихнувши в неї нове розуміння релігійної віри.

Бібліографічні посилання

1. **Августин А.** Сповідь / А. Августин. – К. : Основи, 1996. – 319 с.
2. **Беме Я.** Аврора, или Утренняя заря в восхождении / Я. Беме. – СПб. : Азбука, 2000. – 412 с.

3. Дневник протоиерея Ивана Михайловича Сковцова // Труды КДА. – 1864. – Кн. 1. – С. 79–110.
4. Кант И. Сочинения: в 8 т. / И. Кант. – М.: Чоро, 1994. – Т. 3. – 741 с.
5. Карпов В. Н. Введение в философию / В. Н. Карпов. – СПб., 1840. – 136 с.
6. Поспехов Д. Последнее сочинение проиерея И. М. Сковцова. Два слова по поводу этого сочинения / Д. Поспехов // Труды КДА. – К., 1863. – Кн. 8. – С. 500–524.
7. Психология, лекции П. С. Авсенева, проф. Киевской академии, читанные XI курсу 1-й половины XIX в. – Институт рукопису ЦНБ ім. В. Вернадського НАН України. – шифр Ф. 301 (КДА). – Од. зб. – 349 Л (Муз 787). – С. 2–125.

Надійшла до редколегії 25.01.11

УДК 124.5

И. М. Мешков

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ ЦЕННОСТИ В ФИЛОСОФИИ Г. МЮНСТЕРБЕРГА И Г. РИККЕРТА

Аналізовано структуру цінності у Г. Мюнстерберга, яка представлена основою, що є абсолютним, надособистим хотінням, абсолютним задоволенням волі. Показано, що в протилежність Мюнстербергу, Ріккерт має ті самі мости, які з'єднують цінність з дійсністю та складаються з блага, оцінки та індивідуалізуючого методу віднесення до цінності, що дає їй самостійне буття.

Ключові слова: цінність, структура цінності, належне, працінність, достоїнство, оцінка, благо.

Анализована структура ценности у Г. Мюнстерберга, которая представлена основанием, являющимся абсолютным, сверхличным хотением, абсолютным удовлетворением воли. Показано, что в противоположность Мюнстербергу, Риккерт имеет те самые мосты соединения ценности с действительностью, которыми являются благо, оценка и индивидуализующий метод отнесения к ценности, это определяет ей самостоятельное бытие.

Ключевые слова: ценность, структура ценности, должное, праценность, достоинство, оценка, благо.

The structure of value at G. Munsberg which submitted by the basis being absolute, superpersonal wanting, absolute satisfaction of will is analyzed. It is shown, that in contrast G. Munsberg, Rickert is present such connects the value with reality, they are: goodness, estimate, and ideological method of the value, that determines its existing.

Keywords: value, structure of value, due, great-value, advantage, an estimation, the blessing.

Баденская школа неокантианства в философии сформировала определенную традицию видения ценности вообще, и ее структуры в частности. В данной связи, сравнительный анализ структуры ценности двух видных неокантианцев – Г. Риккерта и Г. Мюнстерберга – поможет увидеть определенную тенденцию в интерпретации самой структуры, и выявить наиболее сильные стороны в данном философском направлении, а также увидеть определенные слабые стороны.

Гуго Мюнстерберг трактует ценности в предельно широком значении, где ценности могут быть условными, относительными, как например, чувство удовольствия, получаемое от еды. Подлинные же ценности безусловны, абсолютны, не сопряжены с отдельными личностными переживаниями, и являются сверхличностными [6, с. 144].

Абсолютные ценности, по Мюнстербергу, понимаются как чистое, абсолютное, сверхличностное хотение, абсолютное удовлетворение воли, не зависящее от индивидуальной воли. Ценности даны в личностном переживании, но